

Urok jawnochrzesznicy

Maddalena Jerzego Kawalerowicza

RAFAŁ SYSKA

Niemal każdy miłośnik kina zna tęskny motyw Ennio Morriconego *Chi Mai*. Mało kto jednak wie, że ten słynny – może najsłynniejszy w dorobku kompozytora – utwór pochodzi z filmu *Maddalena* Jerzego Kawalerowicza, włosko-jugosłowiańskiej koprodukcji z 1971 r. Znajomość tego filmu jest słaba. I choć odbyły się już jego pokazy kinowe i telewizyjne (między innymi na kanale Kino Polska), a *Maddalena* jest dostępna w serwisie YouTube (znajduje się tam kopia z wyciętym dźwiękiem w scenach ozdobionych *Chi Mai*), to wciąż jest to najmniej znane dzieło w dorobku Jerzego Kawalerowicza. Fakt ten z jednej strony nie dziwi (bo *Maddalena* nigdy nie była dystrybuowana w polskich kinach, a w innych krajach jej przyjęcie było chłodne, żeby nie rzec – druzgocąco złe), lecz z drugiej zaskakuje, bo Kawalerowicz należał przecież do czołowych filmowców europejskich, a sama kompozycja Morriconego uzyskała status kultowej.

Jak to się stało, że Jerzy Kawalerowicz na przełomie lat 60. i 70. XX w. wyjechał do Włoch? Powodów było kilka. Po pierwsze, był nim sukces *Faraona* (1966), nominowanego do Oscara, uznanego w wielu krajach za sensację, świetnie przyjętego zarówno przez widzów (w Polsce film obejrzało dziesięć milionów widzów), jak też krytykę, która uznała *Faraona* za intelektualną przeciwagę hollywoodzkiego *peplum* w stylu niedawnej *Kleopatry* (1963) Josepha L. Mankiewicza czy *Opowieści wszech czasów* (1965, *The Greatest Story Ever Told*) George'a Stevensa. Kawalerowicz w trakcie pobytu w Los Angeles odbył kilka rozmów z hollywoodzkimi producentami z Metro Goldwyn Mayer, wynosząc z nich nadzieję na realizację adaptacji *Quo vadis?*. Zdrowy rozsądek podpowiada, że szanse powstania tego filmu były znikome. MGM popadało w coraz większe tarapaty finansowe, czas widowisk historyczno-kostiumowych bezpowrotnie mijał, a sama powieść Sienkiewicza nie tak dawno (bo w 1951 r., wyreżyserowana przez Mervyna Le-Roya) trafiła na amerykańskie ekrany – nie było więc sensu kręcić w tak szybkim tempie jej kolejnej wersji. Niepowodzenie negocjacji zaowocowało tym, że Kawalerowicz zaczął szukać producenta dla swego wielkobudżetowego przedsięwzięcia gdzie indziej – wybór Włoch był logiczny.

Drugim powodem wyjazdu Kawalerowicza z kraju było napięcie polityczne 1968 r. Wprawdzie reżyser należał do reżyserów najwyżej osadzonych w partyjnym establishmencie (był od wielu lat członkiem PZPR, a potem piastował ważne funkcje zarówno w środowisku filmowym, jak też w KC), jednak nie uchroniło go to przed utratą władzy w Zespole Filmowym „Kadr”. Dobrze znana czystka, jaka nastąpiła po wydarzeniach marcowych, odłamkiem ugodziła również Kawalerowicza, który na wiele lat stracił szansę realizacji *Austerii* – przygotowywanej wówczas adaptacji powieści Juliana Strykowskiego. Reżyser wręcz zagroził, że jeśli władze

PRL-u nie zgodzą się na sfinansowanie *Austerii*, to on nie tylko wyjedzie z kraju, ale wręcz do niego nie wróci.

Czy Kawalerowicz wierzył w swoją karierę na zachodzie Europy, a nawet w Stanach Zjednoczonych? Nie były to nadzieje płonne. Wszystkie jego poprzednie filmy przyjmowano entuzjastycznie – *Pociąg* (1959) nagrodzono w Wenecji, *Matka Joanna od Aniołów* (1962) o mało nie wygrała konkursu w Cannes, *Faraona* – jak wspomniałem – nominowano do Oscara. Kawalerowicz otrzymywał listy od zachodnich producentów, a ożywioną korespondencję prowadził nawet z Luisem Buñuelem (z którym miał kręcić *Szymona z Pustyni* /*Simón del desierto*, 1965/). Był twórcą czytelnym dla obcokrajowców, mistrzem rzemiosła filmowego, świetnie prowadzącym aktorów i dbającym o wizualno-rytmiczną dynamikę filmów. Jego *Gra* (1968), choć chłodno przyjęta nad Wisłą, była prawdziwym elementarem nowofalowej narracji praktykowanej przez filmowców zza „żelaznej kurtyny”¹. Zatrzymajmy się chwilę przy tym filmie, w którym kryzys pewnego małżeństwa został osadzony w wielkomięjskim środowisku mieszczańsko-inteligentnym (świetnie punktującym dziedzictwo gomulłowskiej „małej stabilizacji”), a egzystencjalny impas dojrzałej i wyemancypowanej ekonomicznie bohaterki został wpisany w motyw podróży, tak typowy od czasów Roberta Rosselliniego przez filmy Michelangela Antonioniego po fazę kontestacyjnych *road movies*.

Kawalerowicz przetestował w *Grze* niemal wszystkie postklasyczne zabiegi stylistyczne: niespójność czasoprzestrzenną, nowatorskie narzędzia narracji subiektywnej i bogaty kontrapunkt dźwiękowy. Związki przyczynowo-skutkowe, determinowane zewnętrznymi pryncypiami deleuzjańskiego kina obrazu-ruchu, zastąpił wewnętrznymi asocjacjami determinowanymi pracą emocji i afektywnych napięć. *Gra* stanowiła więc odważną i oryginalną odpowiedź na przemiany narracji filmowej, była jednym z pierwszych tak nowoczesnie opowiedzianych dzieł polskiego kina, zaświadczała o ogromnej zręczności warsztatowej i wrażliwości jego twórcy. W jakimś sensie okazała się dowodem kosmopolityzmu Kawalerowicza, a przede wszystkim propozycją stylistyczną, która stała się wzorcem dla zrealizowanej już we Włoszech *Maddaleny*.

Nim jednak do tego doszło, Kawalerowicz wyprawił się za Alpy z nadzieją realizacji *Quo vadis?*. Trudno się temu dziwić. Kino włoskie przeżywało wówczas niezwykle rozkwit, i to zarówno na płaszczyźnie artystycznej, jak też organizacyjnej. Dino De Laurentiis i Carlo Ponti dysponowali wielkimi środkami finansowymi i ściągali do Cinecittà nie tylko hollywoodzkie studia, ale też słynnych filmowców z całej Europy. Nie zawsze te mariaże kończyły się sukcesem, bo na przykład Robert Bresson nie zdołał zrealizować *Genesis*². Ale już Miklós Jancsó nakręcił tam *Pacyfistkę* (*La pacifista – Smetti di piovere*, 1970) z Moniką Vitti, zdjęciami Carla Di Palmy i niemą rolą Daniela Olbrychskiego, dowodząc, że można przeszczepić na Zachód propozycję stylistyczną rozwijaną dotychczas w krajach komunistycznych. W dodatku Cinecittà wydawała się w tym czasie ostatnim miejscem, gdzie można było jeszcze dyskutować o *Quo vadis?*.

Na ten film nie zebrano jednak środków, trzeba było więc szukać innych pomysłów. Skoro najsłynniejszym dziełem Kawalerowicza pozostawała *Matka Joanna od Aniołów*, włoski producent o polsko-żydowskich korzeniach, Józef Fryd, zaproponował Kawalerowiczowi jej uwspółcześioną wersję. Do współpracy zaangażowano kolejnego producenta, Franco Clementiego, który dysponował port-

felem pełnym lirów. Miał też piękną żonę, Lisę Gastoni – naonczas nadzwyczaj popularną aktorkę. Scenariusz napisał Kawalerowicz z Sergiem Bassinim, o którym przepastne wnętrza Internetu milczą jak zakłętę. Nawet serwis Imdb.com nie wspomina o nim jako współscenarzyście *Maddaleny*. Można przypuszczać, że Bassini napisał do filmu jedynie dialogi.

Na plener wybrano Rzym (niektóre sceny realizowano w Koloseum), a także bośniackie miasteczka i chorwacką riwierę. Czemu akurat Jugosławia? Odpowiedź jest prosta. *Maddalena* nie była kosztownym projektem, więc koproducent Bosna Film mógł w razie czego wybawić z kłopotów finansowych. W tych czasach kino jugosłowiańskie przeżywało krótkotrwały rozkwit. Zelzenie cenzury w latach 1968-1971 zaowocowało wieloma wspaniałymi filmami takich twórców, jak Aleksandar Petrović czy Dušan Makavejev. W dodatku w Jugosławii świetnie rozwinął się przemysł kinematograficzny i lokowano tam rozliczne koprodukcje. W Zagrzebiu nakręcił swój *Proces* (*Le Procès*, 1963) Orson Welles, a do obsady wielokbudżetowego filmu wojennego Veljko Bulajicia *Bitwa nad Neretwą* (*Bitka na Neretvi*, 1969) zatrudniono między innymi Yula Brynnera. Jugosławia pod rządami Tito znalazła się w rozkroku między krajami socjalistycznymi a kapitalistycznymi. Polacy jeździli tam na wakacje, a imperialiści z Zachodu lokowali swe interesy.

Prawdopodobnie największym wydatkiem w *Maddaleni* był udział Lisy Gastoni – zachwycająco pięknej diwy urzekającej seksapilem i tajemniczym spojrzeniem, która akurat na przełomie lat 60. i 70. przeżywała szczyt swej kariery. Zagrała wówczas w *Przyjaciółce* (1969, *L'amica*) Alberta Lattuada, partnerowała Gianowi Marii Volonté w filmie *Siedmiu braci Cervi* (*I sette fratelli Cervi*, 1968) Gianniego Pucciniego według scenariusza Cesara Zavattiniego, a najsłynniejszą kreację stworzyła w głośnym debiucie Salvatora Samperego *Dziękuję ci, ciociu* (*Grazie zia*, 1968). To o niej Tadeusz Miczka napisał jako o *niepokojąco pięknej*³ (o samej *Maddaleni* w swojej monografii kina włoskiego zresztą nie wspominając).

Obok Gastoni, w której Kawalerowicz ponoć się zakochał, sławą mógł się też poszczycić Ennio Morricone – znany nie tylko ze spaghetti westernów Sergia Leone, ale też z popularnych wówczas thrillerów politycznych. Pochodzące z *Maddaleny* utwory *Come Maddalena* i *Chi Mai* zostały w 1977 r. na nowo zaranżowane i wydane na singlu *Disco 78*. Płytą zachwycił się Jean-Paul Belmondo i przekonał Georges'a Lautnera do wykorzystania ich wersji w *Zawodowcu* (*Le professionnel*, 1981), rozślawiając tym samym nie tylko film, ale też samą kompozycję.

Mimo tych gwiazd praca na planie zdjęciowym *Maddaleny* nie należała do przyjemnych. Clementi nie płacił członkom ekipy, stale wymieniał operatorów, aż w końcu zgodził się na dokończenie zdjęć przez Gábora Pogány'ego, wcześniej znanego między innymi z pracy na planie *Matki i córki* (*La Ciociara*, 1960) Vittoria de Siki. Trudno się więc dziwić, że Kawalerowicz w takich warunkach nie był w stanie zapewnić sobie i ekipie komfortu stworzenia wartościowego dzieła.

Treść filmu jest dość prosta. Zresztą Kawalerowicz cenił scenariusze klarowne fabularnie, choć o wyrazistej dramaturgii. Akcent kładł na wyborną inscenizację, świetne operowanie przestrzenią, plastyczny dynamizm, szybki rytm i bogate zaplecze akustyczne. Mistrzowsko prowadził aktorów, a kreacje Lucyny Winnickiej – drugiej żony – to dziś niedościgłe portrety bohaterki naznaczonej przez smutek, samotność i zagubienie psychoemocjonalne.

Maddalena miała być podobna; powstała zresztą na przecięciu dwóch poprzednich dzieł reżysera – *Matki Joanny od Aniołów* i *Gry*. Z tego pierwszego filmu został przejęty motyw relacji między księdzem a kobietą opętaną przez seksualne żądze. Kluczowymi wątkami filmu stały się więc jasno określone antynomie: sacrum – profanum, wiara – seksualność, męskość – kobiecość, cielesność trzymana na wodzy – sensualność. Kontekst kulturowy związany z kontestacją ściślej jednak łączył *Maddalenę* z *Grą*, w której dobrany przez reżysera styl wypowiedzi – ekspresyjny, modernistyczny i rozbijający spójność fabularną atrakcjami audiowizualnymi – pozwolił przesunąć akcent z realistycznej narracji obiektywnej na tryby narracji subiektywnej, fragmentaryczne i oparte na wewnętrznej dynamice odczuć.

Z tych narracyjnie rozwichrzonych wątków wyłania się historia nieskonsumowanego ostatecznie i zwieńczonego tragedią romansu bezimiennego księdza z tytułową *Maddaleną*. Oboje bohaterów poznajemy w noc sylwestrową – ona uczestniczy w dziwnej, przypominającej czarną mszę zabawie, on zmierza nocną porą do kościoła. Na zasadzie narracji równoległej reżyser kontrastuje kościelne śpiewy i rytuały z tajemniczymi obrzędami stanowiącymi uproszczoną wizję ceremoniałów masońskich, orgii seksualnych i satanistycznych zabaw (raczej właśnie zabaw niż poważnie przygotowywanych obrządków). Do ich spełnienia potrzebny jest jednak ksiądz, którego znajomi *Maddaleny* porywają na ulicy, krępują w samochodzie, zasłaniają mu oczy i przyprowadzają na burżuazyjne salony. Scena, gdy ksiądz jest wprowadzany po schodach, przypomina drogę na Golgotę, zaś potknięcie się na stopniach – upadek Jezusa pod ciężarem krzyża.

Maddalena nie jest zachwycona obrotem sprawy. Nie spodziewała się prawdziwego księdza. Gdy zerwała z jego oczu opaskę, zobaczyła twarz tyleż obcą (bo nienależącą do żadnego z kompanów jej zabaw), ile znajomą (Kawalerowicz sugeruje, że bohaterowie nie spotykają się w tej sytuacji po raz pierwszy). Tak rodzi się między nimi intensywna zażyłość. W toku kilku rozmów ksiądz, zdecydowanym głosem, wpatrzony najczęściej w niewidoczny punkt, tłumaczy *Maddalenie* zepsucie, w którym się pogryzła. Księdza nie raduje wcale fakt, że kobieta łatwo przyznaje mu rację i zapewnia o potrzebie odnowy moralnej. Słowa są zbyt proste, pospieszne, nieprzemyślane, wynikają bardziej z kaprysu udręczonej dotychczasowym życiem bohaterki, być może z jej tęsknoty za stabilizacją, a może bardziej z erotycznej fascynacji czystym moralnie i głęboko wierzącym księdzem, w którym *Maddalena* – jak twierdzi – widzi przede wszystkim mężczyznę.

Ksiądz nie jest obojętny na jej wdzięki, ale w konfrontacji z nią staje się coraz bardziej defensywny i bezsilny. Niezdolny jest nie tyle do wydobycia Maddaleny z grzechu (bo na to kobieta przystała), ile do zachowania ślubów czystości, kuszony ponętnym ciałem kobiety wygiętym w seksualnym spazmie. Ksiądz decyduje się na ucieczkę i rezygnację ze służby w swej ukochanej parafii. W poruszającej scenie spowiedzi przemawia do zebranych w kościele, przyznając, że jest słabym człowiekiem potrzebującym wsparcia i wzmożenia wiary. To spowiedź kogoś, kto spowiedzi zwykle wysłuchiwał; to także wyznanie grzechu, którego ksiądz swoim wiernym zazdrości. Bohater opuszcza stary kościół pokryty freskami, tłumnie odwiedzany przez wiernych, i przybywa do ultranowoczesnego kościoła na riwierze, równie pustego, jak zautomatyzowanego, gdzie za dotknięciem odpowiednich przycisków można odsłonić witraże, włączyć muzykę organową i – co najważniejsze – oddzielić się masywnymi drzwiami od huku pobliskiej trasy szybkiego ruchu. Mszy się tu nie odprawia, mało kto przychodzi do kościoła, świetnie wkomponowanego w pejzaż nadmorskich hoteli, parkingów, stacji benzynowych i plaż.

Za księdzem przybywa Maddalena. Gastoni jest filmowana pięknie, bo tak jak męczący jest jej pierwszy, przeciągany w nieskończoność taniec Salome, tak w połowie filmu aktorka gaśnie, skrada się niepewnie, kryje za załomem muru lub kolumną i wciąż wpatruje się w księdza, z rzadka otrzymując prezent w postaci odwzajemnienia spojrzenia. Kawalerowicz nie unika kiczu, portretując napięcie seksualne Maddaleny za pomocą „teledyskowych” impresji jej ciała. To wówczas do naszych uszu dociera legendarne *Chi Mai* – jak w dosadnej metaforycznej scenie, gdy Maddalena turla się po nadmorskich wydmach, buduje z gałęzi coś w rodzaju szałas (wymarzonego przez nią domu, a może wręcz arki), a na końcu kamieniem rani swe dłonie na kształt Chrystusowych ran. W tym czasie, w kontrplanach, ksiądz prowadzi w ramach liturgii prefację eucharystyczną – najważniejszą część mszy świętej rytu rzymskiego.

Maddalena wkrada się w łaski księdza. Jak on wprowadził ją w świat rytuałów religijnych, tak i ona wciąga go w świat codziennych obrzędów. Ubiera go w cywilny strój i zabiera na wycieczkę do Rzymu. Bohaterowie – jak zakochani na wakacjach – zwiedzają Koloseum (skądinąd miejsce cierpienia chrześcijan), a na kolację udają się do popularnej w mieście trattorii. Na niewiele to się zdaje – podczas posiłku Maddalena zauważa w tłumie znajomą twarz, co zmusza oboje, ukrywających się przed zdemaskowaniem, do pospiesznej ucieczki bez opłacenia rachunku. Para banitów nie może sobie pozwolić na normalność, a stała obecność śmierci infekuje ich na pozór zwyczajne życie. Niedługo po wyjeździe z Rzymu bohaterowie stają się świadkami tragicznego wypadku samochodowego na auto-

stradzie – ksiądz mechanicznie pobłogosławi ofiarę kraksy, a na pytanie nieznanego, czy jest księdzem, nie odpowie.

Wizyta w Rzymie tchnęła w Maddalene nadzieję, ale ksiądz jeszcze bardziej zamknął się w sobie. Maddalene nie udało się uwieść ukochanego; co więcej, stała się wrogiem nieznanego starszej kobiety, która po przedstawieniu się jako matka księdza wyzwala ją od jawnogrzesznicy i ladacznicy: *Jesteś złą kobietą* – krzyczy. – *A ty złą matką* – replikuje Maddalena. Bohaterka nie poddaje się. Wynajmuje mieszkanie w pobliżu kościoła, przygotowuje księdzu posiłki, stara się zachować czystość cielesną, choć nawiedzają ją dawni kochankowie, z których uwiedzeniem nie miała niegdyś kłopotu. Decyduje się również zakończyć ostatecznie małżeństwo ze starszym od siebie, bogatym biznesmenem, który w zamian za rozwód żąda od Maddaleny spełnienia seksualnych powinności. Jego śmierć w wypadku samochodowym, do której Maddalena najpewniej się przyczyniła, wydawała się ostatecznym argumentem w walce o księdza. Ten jednak, bezsilny, zdruzgotany jej złem, własną słabością i pętającą ich tajemnicą (Maddalena przyznała się do zabicia męża podczas spowiedzi), ostatecznie się załamuje.

Bohater w emocjonalnym rozproszeniu koncelebruje wraz diakonem i biskupem uroczystą mszę świętą. Gdy wśród ubranych na białą dziewczynek przygotowanych do komunii zauważa odzianą w wyzywającą czerń Maddalene, traci zmysły. Niedługo potem pojawia się na plaży. Maddalena przystępuje do ostatecznego ataku, rozbiera się do naga, nazywa księdza żalonym mężczyzną i prowokuje go do reakcji. Ten zrzuca sutannę i równie jak ona nagi wchodzi do wody. Oboje płyną długo, ale ksiądz w szalonym amoku mija ją szybko, wypływa na otwarte morze i tam tonie w głębinach. Wycieńczona i zrozpaczona Maddalena dopływa o zmierzchu do brzegu. Jej filmowane w zbliżeniu ciało wygląda przerażająco i majestatycznie – oblewane falami, przybrudzone piaskiem, wijące się w zmęczeniu przypomina kształtem wyrzuconego na brzeg wieloryba. To owa kwintesencja kobiecości, potężna cielesność, nieokiełznana, prowadząca mężczyznę ku zatraceniu, ale ostatecznie porzucona w samotności.

Maddalena wybrzmiewa tą właśnie sceną. Czy film Kawalerowicza miał szanse dystrybucyjne? Był przyjęty nadzwyczaj chłodno. Pokazywano go we Włoszech, trafił na pojedyncze projekcje do Nowego Jorku, gdzie druzgocącą recenzję napisał krytyk z „New York Timesa” Roger Greenspun. W notkach – bo trudno te teksty nazwać recenzjami – pojawiały prześmiewcze porównania, kpiono z kiczu, dziwiono się, jak „Jerry Kawalerowicz” mógł nakręcić tak miłą fabularnie film⁴. Sam reżyser nie ukrywał, że po niespełnionej *Grze* potrzebował jeszcze większej odwagi w obrazowaniu napięć psychoseksualnych. To jej – zdaniem Kawalerowicza – zabrakło w poprzednim dziele, więc drapieżna sensualność *Maddaleny* miała być tym brakującym wcześniej elementem strategii reżyserskiej.

Film ten, oglądany po latach, mimo wszystko się broni. Kilka scen jest zbędnych, niektóre wątki (jak ten z dwoistością bohaterki osiągniętą przez zmianę koloru włosów) wydają się niedopracowane. Kilka innych scen zapewne by się przydało, a sam Kawalerowicz wspomina o ciekawym pomysle ulokowania sceny rozmowy Maddaleny z mężem nie na hipodromie (jak ostatecznie się stało), lecz w budynku giełdy papierów wartościowych, co znacząco wzmogłoby transakcyjny, ekonomiczny charakter umowy między rozwodzającymi się małżonkami⁵. Zabrakło na pewno kontekstu społecznego i szerzej odmalowanego pejzażu kulturowego,

choć Kawalerowicz świadomie ten aspekt starał się zminimalizować, podkreślając tym samym napięcie seksualne bohaterów. Niemniej sceny spaceru po Rzymie, spotkań z parafianami, rozmowy z mężem i wizyty w więzieniu wprowadzają do filmu oddech „realizmu”. Reszta to duszna emocjonalnie i niekiedy przerysowana ponad miarę wizualizacja stanów emocjonalnych bohaterki.

Na osobną uwagę zasługuje warstwa inscenizacyjna *Maddaleny*. Już wcześniej wspominałem o dobranej przez reżysera narracji, która dokonała daleko idącej subiektywizacji i indywidualizacji doświadczeń bohaterów. Dotyczy to po pierwsze scen, w których płynnie i bez przygotowania przechodzimy z realistycznego stylu wypowiedzi w świat wyobrażeń (tak jest na przykład w sekwencji w więzieniu, gdzie w pewnym momencie bohaterka staje się ofiarą zbiorowego gwałtu). Chwył ten był już wówczas rozpoznany w światowym kinie, bo różnorodne narzędzia nowofalowej subiektywizacji zostały w latach 60. znacząco spopularyzowane. Po drugie, Kawalerowicz wprowadził do filmu impresyjne wstawki „teledyskowe” – jak w opisywanej scenie budowy domku na plaży. Dialog wówczas milkł, dźwięki diegetyczne cichły, czas ulegał sublimacji i zagęszczeniu, a rytm był prowadzony przez zewnętrzny komentarz muzyczny. Kawalerowicz nie był tu nowatorem, ale skwapliwie wykorzystał modę na takie zabiegi narracyjne, praktykowane wówczas coraz chętniej przez amerykańskich kontestatorów i europejskich modernistów.

Na to nałożył się cały zestaw przekształceń czasoprzestrzennych rozbijających wewnętrzny porządek następstwa zdarzeń. Już sam początek filmu stanowi zbiór niejasno ułożonych sytuacji fabularnych – taniec Maddaleny, wypadek samochodowy i celebrowanie mszy świętej nakładają się na siebie bez związku, nie dążąc do uspołniającej puenty. Dopiero w toku dalszych wydarzeń możemy definiować wypadek samochodowy w kategoriach futurospekcji, a taniec Maddaleny i kościelną posługę księdza jako sceny ustanawiające emocjonalną i światopoglądową sytuację wyjściową obojga bohaterów. Choć kolejne sekwencje *Maddaleny* ulegają stabilnej czasoprzestrzennej strukturyzacji, to nadal nad całym filmem dominuje nastrój narracyjnego rozedrgania, nieścisłości i modernistycznego rozproszenia sensów. Trudno jest więc precyzyjnie określić upływ czasu – niektóre sceny wyrwają się dyktatowi chronologii, następstwo zdarzeń raz jest dynamiczne i wywołuje konfuzję widza, innym razem jawi się jako spowolnione i zmusza do nietradycyjnych procedur odbiorczych. Ile z tych rozwiązań wynikało ze świadomych decyzji Kawalerowicza, który wcześniejszą *Grę* kontrolował pewną ręką, a ile było efektem chaosu panującego na planie zdjęciowym w rezultacie działań producenta? Zapewne pół na pół. Warto jednak podkreślić, że Kawalerowicz – podobnie zresztą jak niektórzy inni twórcy polskiego kina (Andrzej Wajda we *Wszystko na sprzedaż* /1968/, Janusz Morgenstern w *Trzeba zabić tę miłość* /1972/) – z powodzeniem eksperymentował z narracją, która w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych – w dobie kontestacji i postklasycznych form opowiadania – święciła prawdziwe triumfy. Wziąwszy pod uwagę bardziej nowatorską i perfekcyjną reżysersko *Grę*, łatwo stwierdzić, że Kawalerowicz na pewno nie musiał się tego uczyć podczas swych włoskich wojaży.

A zatem *Maddalena* nie tylko nie wzbogaciła zachodnioeuropejskiego kina o polską tematykę lub poetykę, ale też nie pozwoliła uatrakcyjnić rodzimej kinematografii o zachodnie wzorce narracyjne. Okazała się marginesowym i mało zna-

czącym epizodem w twórczości Kawalerowicza, utworem, który dziś znany jest co najwyżej z muzyki Morriconego. Reżyser, po zmianach na szczytach władz PZPR, zdecydował się wrócić do Polski, choć jeszcze długo po tej przygodzie nie stanął za kamerą. W jednym z wywiadów wspominał, że po *Grze i Maddalenie* przeżywał *coś w rodzaju kryzysu twórczego*. Jak dopowiadał: *Byłem zniechęcony do filmowej fikcji i wymyślania bajek*⁶. Kariery na Zachodzie – jak Roman Polański i Jerzy Skolimowski – nie zrobił, a z Rzymu przywiózł jedynie zamiłowanie do włoskiej kuchni, którą potem karmił swych warszawskich gości (jak wspominała trzecia żona Kawalerowicza – makaron, pozbawiony wszelkich sosów, mógł być jedynie polany roztopionym masłem i posypany serem).

Po latach jeszcze kilkakrotnie zdecydował się na współpracę z zagranicznymi producentami (*Jeniec Europy* /1989/, *Dzieci Bronsteina* /*Bronsteins Kinder*, 1990/, *Za co?* /1995/), choć nigdy nie zdołał podbić swymi dziełami Europy. Szkoda, bo wydaje się, że akurat Jerzy Kawalerowicz – twórca obdarzony zdolnością klarownego, atrakcyjnego wizualnie opowiadania fabuł, doskonale znający się na swoim rzemiośle i decydujący się na odważne rozwiązania narracyjne, autor wrażliwy na psychoemocjonalne bogactwo doznań swych bohaterów, a zwłaszcza bohaterek – jak mało kto z tej części Europy był predestynowany do podbicia kinematograficznego świata. *Maddalena* nie otworzyła przed nim wrót do międzynarodowej kariery, choć nadal uważam, że nie było to wówczas niemożliwe.

RAFAŁ SYSKA

¹ Por. J. Żelasko, *Przygoda w pociągu. Początki polskiego modernizmu filmowego*, Korporacja Ha!art, Kraków 2015.

² T. Gołuński, „*La Genèse*” Roberta Bressona, „*Ekrany*” 2013, nr 3-4 (13-14), s. 98-109.

³ T. Miczka, *W Cinecittà i okolicach*, Oficyna Literacka, Kraków 1993, s. 155.

⁴ R. Greenspun, „*Maddalena*”: *New Italian Film Is At the Juliet I*, „*New York Times*” 1971,

wyd. z 20 listopada, artykuł dostępny na stronie: <http://www.nytimes.com/movie/review?res=9800E2D91038EF34BC4851DFB767838A669EDE> (dostęp: 23.11.2015).

⁵ S. Janicki, *Magdalena, czyli ucieczka od mężczyzny* (wywiad z Jerzym Kawalerowiczem), „*Kino*” 1971, nr 8, s. 23.

⁶ M. Dipont, S. Zawisliński, *Faraon kina*, Wydawnictwo Skorpion, Warszawa 1997, s. 59.